

Grad i historičar: Zavidovići i Jusuf H. Mujkić

(problematika nedostupnosti izvorne građe pri razmatranju 'najnovije' bosanskohercegovačke historije)

Edin Omerčić

Abstrakt: U ovom radu autor nastoji da prikaže problematiku nedostupnosti izvorne građe za tzv. period posljednjeg rata (1992. – 1995.) u bosanskohercegovačkoj historiji. Kao slučaj je uzeta knjiga Jusufa H. Mujkića, "Zavidovići kroz historiju: društveno-ekonomski i kulturni razvoj na području zavidovičke općine od polovine XV do kraja XX vijeka. Knj. 3., Odbrambeno oslobodilački rat 1992-1995. godine na području zavidovičke općine". Pri tome, autor ovog teksta koristi dokumentaciju i bilješke Jusufa Mujkića koja je nastala tokom istraživanja, pisanja knjige i neposredno po objavljivanju spomenute knjige. Mujkić je došao do određene građe zahvaljujući strpljivosti i upornosti, pišući brojne zahtjeve i molbe za uvid u razasutu dokumentaciju. Svojim istraživanjem i korištenjem materijala koje nude arhivi: Armije Republike Bosne i Hercegovine, Općine Zavidovići, Stranke demokratske akcije Zavidovići, Ratne bolnice Zavidovići, publikovani izvori i pojedini listovi, Jusuf Mujkić je uspio dati doprinos našoj lokalnoj, ali i bosanskohercegovačkoj historiografiji u cijelosti. **Glavne riječi:** Zavidovići, Jusuf H. Mujkić, odbrambeno-oslobodilački rat 1992. – 1995., arhiv

Postoji više načina na koje možemo pisati o lokalnoj historiji. U ovom radu ćemo ukazati na doprinos Jusufa Mujkića u istraživanju lokalne historije grada Zavidovića. Mujkić se kao rođeni Zavidovićanin svome gradu, da uslovno kažemo, odužio trotnom monografijom: *Zavidovići kroz historiju: društveno-ekonomski i kulturni razvoj na području zavidovičke općine od polovine XV do kraja XX vijeka*. Treći njen tom koji se bavi periodom 1992. – 1995. je predmet našeg razmatranja. Projekat pisanja trećeg toma monografije pokrenut je u suradnji s Općinom Zavidovići¹, koja je Mujkiću izlazila u

susret, a vidjet ćemo, kao institucija bila od velike pomoći pri traženju prava na uvid u arhivsku građu. Autor se tokom istraživanja suočio sa činjenicom i problemom da još uvijek nije protekla vremenska distanca, potrebna za otvaranje svih arhiva i dobijanje mogućnosti pristupa potrebnim dokumentima koji se odnose na navedeno razdoblje. Do građe je došao zahvaljujući vlastitoj strpljivosti i upornosti, pišući brojne zahtjeve i molbe za uvid u razasutu dokumentaciju.

Prvo je *Odobrenje za uvid u arhivu 1990-1995.*² traženo od načelnika općine Zavidovići, 5. aprila 2004. godine. U *Predmetu* Mujkić traži da mu se omogući uvid u arhivske dokumente: Skupštine Opštine Zavidovići, Predsjedništva Skupštine opštine (SO) Zavidovići u ratnim uslovima iz naznačenog perioda, Izvršnog odbora SO, Sekretarijata za narodnu odbranu, Štaba teritorijalne odbrane i Sekretarijata za unutrašnje poslove iz naznačenog perioda. Od načelnika je 21. aprila 2004. godine dobio pozitivan odgovor, s tim da dokumente koji se tiču Sekreta-

1 Nakon promocije drugog toma monografije *Zavidovići kroz historiju*, 30. januara 2004., Mujkiću je predloženo da se prihvati pisanja treće knjige, koja bi vremenski obuhvatila period od 1992. do 1995. godine. Tako je Općinsko vijeće Zavidovići na 11. sjednici od 26. 07. 2005. godine donijelo je Odluku o usvajanju Orijentaciono istraživačkog projekta *Odbrambeno-oslobodilački rat 1992.-1995. godine na području zavidovičke općine*", a za realizatora projekta je određen Jusuf (Hasana) Mujkić. Općina Zavidovići, Općinsko vijeće, Broj: 01-14-4741/08, Odluka o davanju saglasnosti za štampanje knjige "Zavidovići kroz historiju"- III tom autora Jusufa Mujkića, Obrazloženje.

2 Ljubaznošću Jusufa Mujkića, autor ovog teksta je u posjedu kopija navedene dokumentacije.

rijata za narodnu odbranu, Štaba teritorijalne odbrane i Sekretarijata za unutrašnje poslove zatraži od odgovarajućih adresa. Dana 11. maja 2004. godine traženo je odobrenje za uvid u arhivu *Odjela za odbranu Zavidovići* pri Federalnom ministarstvu odbrane/obrane Uprave za odbranu/obranu Zenica, koje je odobreno već 14. maja, uz napomenu da uvid u arhivu s oznakom povjerljivo i strogo povjerljivo nije odobren. U toku daljnjeg prikupljanja građe i istraživanja, tražen je uvid u arhivu 328 "S" brdske brigade od *Komande VP 5183 Zavidovići*³, zatim je krajem juna 2004. općinski načelnik Općine Zavidovići tražio odobrenje za "uvid u arhivsku građu koja se odnosi na pripremu i tok agresije na području zavidovičke općine, u periodu 1990.–1995." od Federalnog Ministarstva unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine.⁴ Mujkić je smatrao da bi mu u realizaciji Projekta koristila i arhiva Stranke demokratske akcije (SDA) Zavidovići, te je u augustu stupio u pismeni kontakt s organima ove stranke. Sredinom septembra potpredsjednik SDA Zavidovići javio je Mujkiću da je odobren uvid u dokumente iz ratnog perioda.⁵ U oktobru 2004. je Mujkić od Policijske uprave Zavidovići tražio Odobrenje za uvid u arhivu ratnih događaja na zavidovičkom području 1992.–1995. god.⁶

3 Arhivska građa 328 "S" brdske brigade predata je u arhiv 3. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine u Zenici, tokom 1996. godine, što potvrđuje i *Obavijest VP 5183 Zavidovići*, pri ZK Vojske Federacije Bosne i Hercegovine, upućena Jusufu Mujkiću dana 12. maja 2004. godine. U istom je pismu Mujkić upućen na adresu Federalnog ministarstva odbrane i Združenu komandu Vojske Federacije Bosne i Hercegovine, koja je 18. augusta 2004. godine odobrila korištenje tražene arhivske građe. Kopija dokumenta u posjedu autora.

4 Prepiska Općinskog načelnika Općine Zavidovići i Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova BiH, Broj: 01/1-05-7-163/04, 28. juni 2004., Predmet: Odobrenje za uvid u arhivu

5 Pismo Jusufa Mujkića Stranki demokratske akcije Zavidovići, datirano 18. augustom 2004. godine. Kopija u posjedu autora.

6 U pismu s nadnevkom od 14. oktobra 2004. Mujkić piše: "Da bih mogao uraditi istraživački projekt...

Međutim, krajem 2004. godine bilo je potrebno tražiti nova odobrenja, ponovno od Federalnog ministarstva odbrane. Nakon što je Mujkić pregledao arhivsku građu koja se tiče zavidovičke 328 "S" brdske brigade nije uspio da u cijelosti obradi borbena dejstva na području zavidovičke općine. To je i razumljivo, budući su u tim dejstvima sudjelovale i druge jedinice iz 2. i 3. Korpusa Armije Bosne i Hercegovine. U pismu za odobrenje korištenja "dopunske arhivske gradje A R BiH" Mujkić moli da mu se odobri "uvid i u arhivsku građu i studiju:

1. O borbenim dejstvima jedinica 2. i 3. korpusa (pored zavidovičkih jedinica) na zavidovičkom ratištu;

2. Vojna iskustva u ratu 1992. – 1995. god. u Bosni i Hercegovini. (Studija je urađena na osnovu Istraživačkog projekta Generalšt/v/aba A R BiH);

3. Operativno-taktičke analize artiljerijskih dejstava na zavidovičkom ratištu 1992. – 1995. god.:

a/ neprijatelja, b/ naših snaga.

4. Izvještaje o protu-elektronskoj borbi 328 "S" bbr i 3. korpusa koje se odnose na zavidovičko područje." Nakon što je na zahtjev nadležnog ministarstva od Općine Zavidovići traženo osiguranje dodatnih sredstava za naknadu dodatnih materijalnih troškova, Načelnik općine Zavidovići je krajem jula, u ime realizatora projekta i na zahtjev Federalnog Ministarstva odbrane, ponovno poslao molbu za uvid u navedenu građu. Odobrenje je od nadležnog ministar-

molim vas da mi omogućite uvid u arhivu koja je u vezi s ovim događajima. Naročito je važno ostvariti uvid u dokumenta koja govore o: naoružavanju stanovnika srpskih sela: Vozuće, Gostovića, Doca..., odakle je dolazilo naoružanje: vrsta i broj; naoružavanje stanovništva hrvatskih sela i grada Zavidovića; formiranje paravojnih jedinica kod Srba i Hrvata i njihovo uvježbavanje; formiranje Patriotske lige: jedinice, naoružanje, sela i grad; uspostavljanje punktova i straža od strane četnika i HVO i Armije BiH, vrijeme i mjesto" itd. Na kraju kaže: "U svakom slučaju dobro će doći svaka informacija koja daje podatke o događajima iz perioda priprema i toka ratnih sukoba 1992-1995. god." Kopija pisma u posjedu autora.

stva konačno stiglo 18. augusta 2005. godine.⁷

Prepiska autora i nosioca projekta sa *Obavještajno sigurnosnom agencijom*⁸ u Sarajevu trajala je nešto više od dvije godine, od kraja septembra 2004. sve do decembra 2006. godine, kada je zahtjev za uvid u potrebnu dokumentaciju bio odbijen.⁹

U prepisci sa *Državnim arhivom Republike Hrvatske* u Zagrebu, koja je trajala godinu dana, od 3. januara 2006. do 10. januara 2007., zanimljivo je pratiti neuspjeh pokušaj autora da dođe do građe 111. xp žepačke bri-

7 Prepiska Jusufa Mujkića i Općinskog načelnika općine Zavidovići s Federalnim ministarstvom odbrane. Kopije u posjedu autora.

8 "Dana 22. marta/ožujka 2004. godine, na osnovu člana IV.4.a) Ustava Bosne i Hercegovine, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, na sjednici Predstavničkog i Doma naroda, usvojila je Zakon o obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine. Ovaj zakon stupio je na snagu osmog dana od dana objavljivanja u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine, br. 12, od 14. 04. 2004. godine, a Agencija je počela sa radom 01. juna 2004. godine. Obavještajno-sigurnosna / bezbjednosna agencija Bosne i Hercegovine je odgovorna za prikupljanje, analiziranje i distribuiranje obavještajnih podataka u cilju zaštite sigurnosti, uključujući suverenitet, teritorijalni integritet i ustavni poredak Bosne i Hercegovine." vidi: <http://www.osa-oba.gov.ba/osao-babos.htm> (pristupio 23. marta 2011)

9 U *Obavijesti o traženoj dokumentaciji*, od 11. oktobra 2004. godine, generalni direktor *Obavještajno-sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine* piše Mujkiću kako je ostvaren "uvid u naš fond dokumentacije. Ustanovili smo da posjedujemo neke materijale koji bi mogli biti od koristi za Vaš istraživački projekt... međutim, navedena dokumentacija predstavlja (ili bi uskoro mogla postati), predmet interesa Haškog tribunala i domaćeg pravosuđa koji procesuiraju ratne zločine. Iz tog razloga (...) materijale koji bi mogli poslužiti za Vaše istraživanje, sada, nažalost, nismo u mogućnosti ustupiti." (podcrtao E. O.) U daljoj prepisci, na ponovni upit, ovoga puta ne Mujkićev, već Općinskog načelnika općine Zavidovići za uvid u arhivsku građu od 27. jula 2005. godine, generalni direktor *Agencije*, 3. marta 2006. godine, odgovara kako "arhivska građa koju tražite, još uvijek predstavlja predmet interesa domaćeg i međunarodnog pravosuđa, zbog čega Vam (...) istu, nažalost, ne možemo dati na uvid", te moli za razumijevanje, uz napomenu "da ćemo Vas blagovremeno obavijestiti o korištenju tražene arhivske građe kada se za to stvore nužni preduvjeti." Kopije prepiske u posjedu autora.

gade HVO-a, koja je, po riječima autora, po okončanju rata 1996. godine iz Žepča prebačena u Grude, potom u splitsku *Loru* da bi odande dospjela na sadašnju lokaciju.¹⁰

Naučnicima koji proučavaju ovaj vrlo kompleksan period ne preostaje ništa drugo nego da iz arhiva "izvuku što se izvuci da". Putem štampe, periodike, biltena, raznih časopisa koji su izlazili u periodu s početka devedesetih i tokom rata, te dnevnikačkih bilješki može se, ipak dobiti uslovno jasna i plastičnija slika predmeta istraživanja.

Svojim istraživanjem i korištenjem materijala koje nude Arhivi: *Armije Republike Bosne i Hercegovine*, *Općine Zavidovići*, *Stranke demokratske akcije Zavidovići*, *Ratne bolnice Zavidovići*, publikovani izvori i pojedini listovi, Jusuf Mujkić je čitatelju ponudio na uvid mnoštvo sitnih detalja, informacija, datuma, događaja, ličnih imena i tabelarnih prikaza, koje će budući istraživači ove ili sličnih tema morati uzeti u obzir.

Autor je nastojao da temu cjelovito obradi: od utvrđivanja uzroka, povoda, toka borbenih djelovanja do posljedica koje je ovaj rat izazvao. U knjizi je postavio više krupnih pitanja na koja nastoji dati objektivnan odgovor. Prvo, nastoji uspostaviti kronologiju rata na zavidovićkom području—od samih početaka i tijeka agresivnih djelovanja neprijatelja, pokušaja strateškog zauzimanja ovog prostora, u određenom razdoblju i saradnje agresora Vojske Republike Srpske (VRS) i Hrvatskog vijeća obrane (HVO-a), s jedne strane, te mobilizacije ljudskih i mate-

10 Kopije prepiske u posjedu autora. (Iz prepiske saznajemo da je molba Jusufa Mujkića za korištenje *Zbirke dokumenata o ratu u Bosni i Hercegovini* bila ujedno i prva molba za korištenje ove građe u naučnoistraživačke svrhe, te da se koristi isključivo za potrebe tužiteljstva i branitelja pred *Međunarodnim kaznenim sudom u Haagu*. Mujkićeva je molba prosljeđena *Hrvatskom arhivskom vijeću*, odnosno *Povjerenstvu za davanje mišljenja o prijevremenoj dostupnosti arhivskoga gradiva*, koje je razmotrilo zahtjev i zaključilo "da nije nadležno dati mišljenje o korištenju toga gradiva u znanstveno-istraživačke svrhe" i Mujkića uputilo na adresu "Uprave za suradnju s međunarodnim kaznenim sudovima koja djeluje pri Ministarstvu Pravosuđa RH").

rijalnih potencijala, uspostave odbrambenih linija, otpora agresoru, te na kraju, uspješnih akcija Armije BiH u oslobađanju teritorije Zavidovića, s druge strane. Postavljeno je i pitanje vojnih žrtava, stradanja civilnog stanovništva, migracija stanovništva, materijalne štete na civilnim i privrednim objektima, te pitanje uloge civilnih organa vlasti u snabdijevanju vojske i zaštiti i snabdijevanju civilnog stanovništva hranom. Svjestan trenutne nedostupnosti arhiva "svih strana u sukobu", da bi odgovorio na postavljena pitanja, autor je pred sobom imao zaista *dug put*. Da bi došao do odgovora na pitanja koja su ga interesovala, pismenim putem tražio je odobrenja za uvid u odgovarajuću arhivsku građu i dokumentaciju. Kod *općine Zavidovići, Federalnog ministarstva unutarnjih poslova u Sarajevu, policijske uprave Zavidovići, Stranke demokratske akcije Zavidovići, Federalnog ministarstva odbrane u Sarajevu* nailazi na razumijevanje, te mu se građa ustupa na korištenje. U usmjeravanju na odgovarajuću arhivsku građu u Arhivu A R BiH autoru je pomogao brigadir Hasib Mušibegović, a radnici arhiva su bili od velike pomoći u pronalasku određenih dokumenata koji se odnose na borbeno dejstva zavidovičkih jedinica Armije. Zbog specifičnosti političkih događanja '92-'95, autor je morao tražiti dozvolu od Generalštaba A R BiH i odobrenje Ministarstva odbrane za korištenje arhivskih dokumenata u skladu s Pravilnikom o upotrebi ovakve dokumentacije. Nije pronađena, na primjer, arhiva 318. brdske brigade od osnivanja i prve godine njenih borbenih dejstava, arhiva *Komisije za razmjenu zarobljenika*, kao ni arhiva *Ratne bolnice Zavidovići*, koja je bila pohranjena u hotelu *Kristal* u Zavidovićima i smatra se da je kompletno uništena. Dokumente koji se odnose na rad *Industrijskog Preduzeća Krivaja* autor nije dobio u cijelosti zbog *opstrukcije* rukovodilaca *Opšteg i Privrednog sektora* preduzeća u 2005. godini, koji su podatke o obezbijedjivanju materijalnih i finansijskih sredstava za odbranu proglasili tajnom. *Služba za opšte poslove i zaštitu* dala je autoru na raspolaganje dokumente koji se tiču pričinjene štete

i aktivnosti vatrogasnih jedinica tokom agresije. Moramo istaknuti da je autor, obrađujući ovu temu, korištenu građu sistematizirao, kako samkaže "po određenim metodološkim principima i to deskriptivno kako bi se sačuvalo za analizu budućih historičara."

Autor je pokušao produbiti znanje o događajima za koje nije pronašao ili nema dokumenata putem intervjuiranja određenih osoba, ali u tome nije imao dovoljno uspjeha. Pokušao je da, pri tome, izbjegne ulogu pojedinca u ratnim dešavanjima, tako što bi se fokusirao na nadležni organ ili instituciju. Uzeo je u obzir samo one iskaze za koje je mogao naći potvrdu u dokumentima. U svome radu samo je sporadično koristio metode *usmene historije* u kojoj se kod nas mnogo govori. Međutim, u BiH i regionu su zaista još uvijek rijetki radovi koji svoja istraživanja crpe na osnovu naučnih metoda *Oralne* odnosno *Usmene historije*.

Mukotrpnim radom i velikom upornošću, svjestan kompleksnosti teme, autor je u projektu ostvario planirano, a da pri tome gotovo i nije odstupao od naučnih metoda. Dvije tematske cjeline, one koje razmatraju ulogu organa vlasti u mobilizaciji svih potencijala u suprotstavljanju agresoru, vojno organizovanje stanovništva, odbrana i oslobodjenje Zavidovića, u prvom planu, zauzimaju najviše prostora u knjizi. Upravo ovim cjelinama Mujkić je dao određeni doprinos bosanskohercegovačkoj historiografiji.

REZIME

In this paper the author deals with the problem of the lack of access to the source material for the period from 1992 to 1995, or the period of so-called last war in bh. history. As a case study the book Zavidovići kroz historiju: društveno-ekonomski i kulturni razvoj na području zavidovičke općine od polovine XV do kraja XX vijeka. Knj. 3., Odbrambeno oslobodilački rat 1992-1995. godine na području zavidovičke općine is taken. The author uses notes and documentation of Jusuf Mujkić who is the author of the mentioned book.